

PETR CHRISTOV



GÉRARD DE NERVAL a JEHO DVOJENEC

DIVADLO FRANCOUZSKÉHO ROMANTISMU
OČIMA MELANCHOLIKA

KAROLINUM

DRAMATICA

Gérard de Nerval a jeho dvojenec

Divadlo francouzského romantismu očima melancholika

Petr Christov

Recenzovali:

prof. PhDr. Soňa Šimková, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

Praha 2017

www.karolinum.cz

Redakce Petra Bílková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba Nakladatelství Karolinum

První vydání

Na obálce je použita Gérardova portrétní fotografie z Nadarova ateliéru.

Na frontispisu je použita Nadarova karikatura Gérarda de Nerval.

© Univerzita Karlova, 2017

Text © Petr Christov, 2017

Photography © Bibliothèque nationale de France, 2017

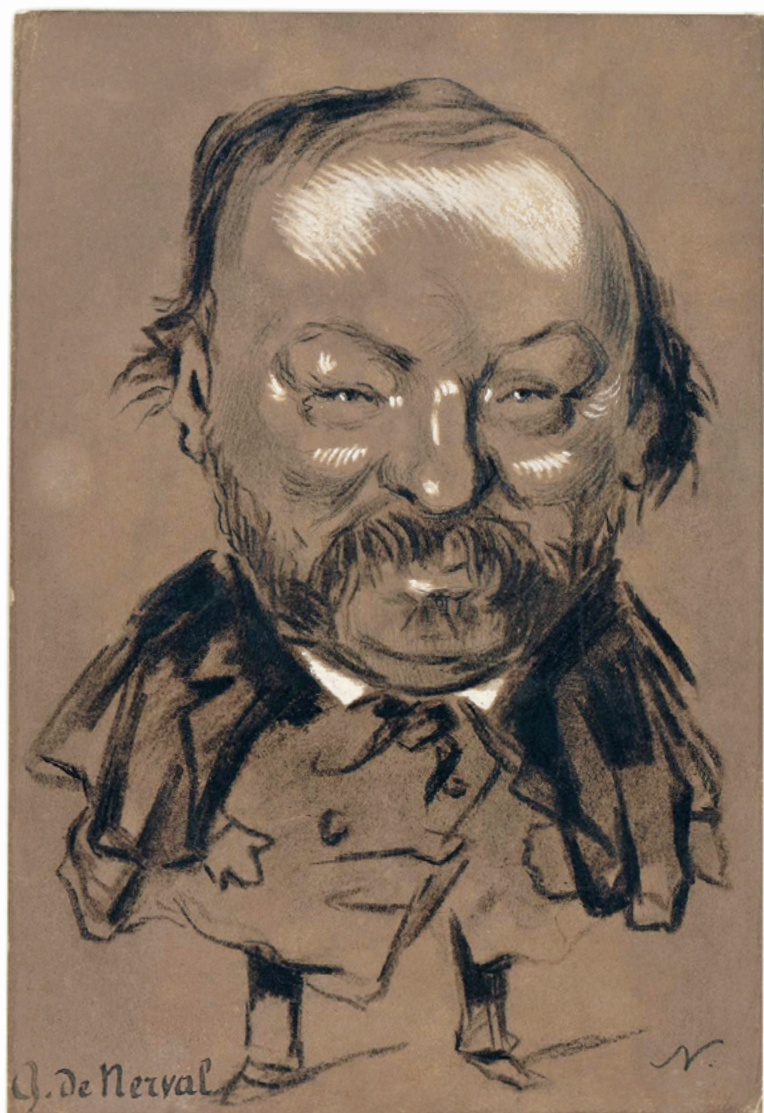
ISBN 978-80-246-3463-0

ISBN 978-80-246-3499-9 (pdf)



Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz



Pro Aurelii

Recenzovali:

prof. PhDr. Soňa Šimková, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Christov, Petr

Gérard de Nerval a jeho dvojenec : divadlo francouzského romantismu očima melancholika / Petr Christov. – První vydání. – Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017. – (Dramatica)

ISBN 978-80-246-3463-0

821.133.1-2 * 82.02“1800/1850“ * 82:316.3 * (44)

– Nerval, Gérard de, 1808–1855

– francouzské drama – 19. století

– romantismus (literatura) – Francie

– literatura a společnost – Francie – 19. století

– monografie

821.133.1.09 – Francouzská literatura, francouzsky psaná (o ní) [11]

Na obálce je použita Gérardova portrétní fotografie z Nadarova ateliéru.

Na frontispisu je použita Nadarova karikatura Gérarda de Nerval.

© Univerzita Karlova, 2017

Text © Petr Christov, 2017

Photography © Bibliothèque national de France, 2017

ISBN 978-80-246-3463-0

ISBN 978-80-246-3499-9 (pdf)

OBSAH

PŘED PŘISTÁNÍM V PAŘÍŽI / **11**

TOTO NENÍ PŘEDMLUVA / **14**

CO JE TEN NERVAL VLASTNĚ ZAČ? / **26**

DIVADLO NA ROMANTIKOVĚ POUTI
ANEB NERVAL (NEJEN) JAKO BÁSNÍK DRAMATICKÝ / **39**

ROMANTICKÉ PARTY, KROUŽKY A SPOLKY / **53**

BÁSNÍK PŘEKLÁDÁ FAUSTA / **64**

ADAPTOVAT CIZÍ DÍLA, TO JE UMĚNÍ! / **84**

TRAGÉDIE? MELODRAMA? DRAMA? DIVADLO! / **122**

OBRAZKÁŘ, CO ZAPRODAL DUŠI POLITIKOVI BURCKARTOVI / **144**

ROMANTICKÝ NOVINÁŘ PÍŠE O DIVADLE / **178**

CESTY VOLAJÍ, CIZÍ KONČINY INSPIRUJÍ, ALE TEN SHAKESPEARE! / **200**

TEORIE DIVADLA PODLE PANA G. / **233**

PO NERVALOVI / **253**

SUMMARY / **257**

EDIČNÍ POZNÁMKA / **259**

BIBLIOGRAFIE / **260**

SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH / **265**

REJSTŘÍK OSOBNOSTÍ / **267**

CHRONOLOGIE ŽIVOTA GÉRARDA DE NERVAL / **270**

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA / **280**

*Milý Gérarde de Nerval, člověče davu, noční ptáku, argotáři, nenapravitelný
snílku, neurastenický milovníku malých divadel hlavního města a velkých
nekropolí Východu, architekt Šalamounova chrámu, překladateli Fausta,
důvěrníče královny ze Sáby, druide a barde, slušný tuláku po kraji
Île-de-France, poslední z rodu Valois, dítě Paříže, oběsil ses na kanálové mříži
poté, co jsi básněmi popsal nebe, pod nímž se nyní komíhá tvůj stín, jenž se
stále zvětšuje; a tvé ohnivé chiméry poletují v tomto nebeském čtverci, mezi
Notre-Dame a Saint-Merry, všemi směry sem a tam jako šestice děsivých
vlasatic. Vzápjal jsi nového Ducha a navždy jsi poznamenal moderní vnímání.*

— Blaise Cendrars v Poznámce neznámému čtenáři z povídky Janov
ve sbírce *Bourlinger*, 1948

Fantaisie

Il est un air pour qui je donnerais
Tout Rossini, tout Mozart et tout Weber,
Un air très vieux, languissant et funèbre,
Qui pour moi seul a des charmes secrets.

Or, chaque fois que je viens à l'entendre,
De deux cents ans mon âme rajeunit:
C'est sous Louis treize ; et je crois voir s'étendre
Un coteau vert, que le couchant jaunit,

Puis un château de brique à coins de pierre,
Aux vitraux teints de rougeâtres couleurs,
Ceint de grands parcs, avec une rivière
Baignant ses pieds, qui coule entre des fleurs;

Puis une dame, à sa haute fenêtre,
Blonde aux yeux noirs, en ses habits anciens,
Que, dans une autre existence peut-être,
J'ai déjà vue... — et dont je me souviens!

Fantazie*

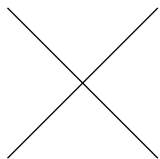
Já nápěv znám, za něj bych Webra dal
i Mozarta, Rossiniho celého,
žalm unylý, zpěv času prastarého,
svůj tajný čar jen pro mne uchystal.

A pokaždé, když zaslechnu jej zpívat,
o dvě stě let mám duši omládlou:
toť Ludvík Třináctý. A vidím splývat
stráž zelenou, západem nazlátlou;

hrad cihlový a s kamennými rohy,
skla oken barevná se zardívající,
tam parků pás, plavící svoje nohy
dál po řece, co plyne květnicí;

a u okna, hle, vysokého paní,
černooká, cop světlý, dávný šat,
tak ji tam stát v životě jiném snad
jsem uviděl! a z ní to vzpomínání!

* Překlad Jan Kameník (pseudonym Ludmily Maceškové).



PŘED PŘISTÁNÍM V PAŘÍŽI

Když po zhruba půldruhé hodiny trvajícím letu z ruzyňského letiště vyhlédne zvědavý cestující chvíli před přistáním na pařížském letišti Roissy-Charles de Gaulle z okénka letadla, které se od severu pozvolna blíží k hlavnímu městu francouzské kultury, může mu při dobré viditelnosti spočinout zrak na rovinaté krajině proložené lesy a vodními plochami rybníků a jezírek. Bude-li mít štěstí a bude-li vědět, kterým směrem přesněji zaměřit svůj pohled, může nedaleko golfového hřiště v Mortefontaine zahlédnout budovu zámku z počátku 17. století, v jehož blízkosti strávil nemalou část svého dětství a dospívání jistý Gérard Labrunie, který se později začne podepisovat jménem, které dnes najdeme v adrese ulice vedoucí okolo zámku, v němž sídlí dominikánská škola a lyceum: rue Gérard de Nerval.

Tato oblast na sever od Paříže ležící v departmentu Oise nebývá turisticky příliš vyhledávanou destinací, a to navzdory tomu, že nedaleko zámku, který na konci 18. století připadl Josefu Bonapartovi a o dvě stě let později v něm bylo po jistou dobu možné se ubytovat v tříhvězdičkovém hotelu, se nachází městečko Ermenonville, jež je nesmazatelně spjata s jiným velikánem francouzské literatury – Jeanem-Jacquesem Rousseauem. Krajina je to přitom malebná, obzvláště na podzim, kdy s přicházejícími mlhami, které se převalují nad hladinou početných jezírek, vybízí její melancholický šarm k romantickým toulkám.

Nemálo toho po místních stezkách nachodil také jeden z nejpodmanivějších francouzských básníků – ale rovněž spisovatel, novinář, překladatel a divadelník –, jenž je úzce spjat jak s obdobím romantického hnutí, tak se středofrancouzským regionem Valois. Gérard de Nerval. Takřka za vlastního však tohoto muže přijalo rovněž samotné centrum Paříže. To centrum, které

již více než půl druhého století není ve své tehdejší podobě k vidění, neboť v polovině 19. století podlehl dobové asanaci a zásadní urbanistické přestavbě Paříže na moderní velkoměsto, pod níž je podepsán francouzský politik s německým jménem – baron Haussmann. Gérard Labrunie a jeho romantičtí souputníci se často procházeli místy, která se nacházela v těch (dnes) snad nejvyhledávanějších turistických destinacích současné Paříže – bydleli a bavili se tam, kde se před věhlasným Louvrem nachází nepřehlédnutelná prosklená pyramida, slavnostně otevřená k dvoustému výročí Francouzské revoluce a kde v podzemí, pod Place Carroussel – shodou náhod – najdeme komorní scénu nejprestižnějšího francouzského divadelního domu, slovně Comédie-Française, jejíž kořeny sahají k velkému Molièrovi.¹

Zdaleka to ovšem neznamená, že by tento Gérard de Nerval – neboť pod tímto jménem se náš autor nakonec usadí v dějinách literatury a divadla – setrval celý svůj život na území města Paříže a v jeho okolí, na to byl až příliš členem své generace a jedním z průkopníků romantického cestování. Jeho stopy najdeme v různých evropských zemích – od Německa a Rakouska přes Belgické království až po Britské ostrovy a dále též na Apeninském poloostrově, severním pobřeží Afriky a vzdáleném Blízkém východě, tedy (jak se tehdy říkalo) Orientu.

V posledních letech se stalo až manýristickou módou vydávat publikace, které čtenáře provádějí po místech, která jsou tak či onak spjata s osudy historických osobností, slavných umělců či pamětihodných událostí. Turistický průvodce, jenž by cestovatele provedl po stopách životních a tvůrčích osudů Gérarda de Nerval (pokud je nám známo), k dispozici není a nebude jím ani kniha, kterou čtenář právě začíná číst.² Přesto je lákavé pokusit se stopovat jednoho z nejvýznamnějších francouzských romantiků, pro něž procházky a cestování patřily k vrcholným požitkům, a zaměřit se přitom na ty stránky jeho činnosti, které jsou spjata s bytostně romantickým uměleckým druhem, v němž velká část romantiků toužila vyniknout a uspět – *divadlem*.

Následující kapitoly se pokusí nabídnout portrét pozoruhodného tvůrce, jenž je v tuzemském prostředí známý spíše svými verši, několika málo prozaickými, vzpomínkově či fantaskně laděnými díly a ti, kteří mají rádi *Fausta*, snad tuší, že je autorem dodnes vydávaného převodu německého *chef d'oeuvre* do francouzštiny. Nervalův život byl ovšem více než bohatě protkнут právě divadlem. Gérardova osobnost přitom organicky prorůstá celým romantickým

1 Přemíra hodnoticích přívlastků v této větě nechce být špatným autorovým pokusem o okrášení stylu hned na prvních stránkách knihy, již čtenář sotva stihl otevřít, spíše se snaží naznačit vřelý vztah francouzského prostředí k vlajkové lodi (své) divadelní historie.

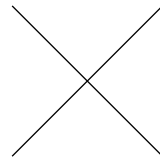
2 Ve Francii přitom ale můžeme narazit například na edici, v níž vyšly vybrané kapitoly z Nervalova cestopisného díla *Cesta do Orientu*, jež jsou spjata s určitými, turisticky lákavými místy. S průvodcem Gérardem tak mohou francouzští čtenáři v paperbacku putovat po Káhiře či Istanbulu poloviny 19. století.

hnutím. Gérard Labrunie (i jeho dvojenec Gérard de Nerval) je všude, pohybuje se všem na očích a zároveň se drží stále ve stínu, což nás vede k možná lehce troufalému pokusu nahlížet na jeho divadelní působení jako na *pars pro toto* celého francouzského (divadelního) romantismu, jemuž se v tuzemsku přílišné pozornosti zatím nedostalo.

A mohlo by se zdát být až cynicky černou anekdotou, že ulička, v níž se depresi sužovaný Gérard v mrazivé únorové noci roku 1855 oběsil na okení mříži, se (prý) nacházela v místech, kde dnes najdeme nápo vědní budku později zbudovaného divadla Théâtre de la Ville.

POST SCRIPTUM ZÁVĚREM ÚVODU

Tato kniha se závěrem úvodní poznámky neobejde bez jedné osobní, leč nezbytné autorské doušky: jen stěží by totiž vznikla nebýt nakažlivého nadšení a výjimečného pedagogického působení brněnského romanisty a překladatele, profesora Masarykovy univerzity Jaroslava Fryčera, jehož dlouhodobý zájem o *frenetiky*, jak s oblibou romantické bouřliváky nazýval, ve spojení s jeho hlubokými znalostmi o francouzském divadle 19. století přivedl ve druhé polovině devadesátých let autora této knihy k zájmu o tehdy nepřiliš známého romantika s neobyčejnými osudy. Vzpomínce na semináře a přednášky profesora Fryčera i na jeho nezapomenutelný přednes Nervalových sonetů *Fantaisie* a *El Desdichado* je tato kniha věnována.



TOTO NENÍ PŘEDMLUVA

Mezi početnými – a rovnou dodejme, že mnohdy převratnými – novinkami, které evropské kultuře přinesla romantická módní vlna, jež zaplavila celý kontinent i některé přilehlé ostrovy v první polovině 19. století, se z hloubi literárního oceánu vynořil též jeden svébytný žánr, který jako neřízená invaze okupoval značnou část slovesné tvorby a nepřehlédnutelnou roli sehrál i v oblasti tvorby divadelní. Nejednalo se přitom o nic revolučně nového, ani o něco, co by nepřežilo do dnešních dní. Začteme-li se do sbírky ironických komentářů k životu a tvorbě romantické generace, který v létě roku 1833 pod názvem *Mladofrancouzi* (*Les Jeunes-France*) vydal autor hojně citovaných, čtivých a inspirativních *Dějin romantismu* Théophile Gautier, nalezneme v ní následující provokativní analogii mezi silou ženských zbraní a zmíněným žánrem:

Podobně jako korzet a košilka často zakrývají vypouklé rameno či propadlý krk, tak předmluva mnohdy kryje chabou a chatrnou knihu. (...) Autorská předmluva je jako postskriptum dopisu ctěné dámy, bývá její nejdražší myšlenkou: zbytek ani nemusíte číst (Gautier, 1880, s. iii–iv).

Ano, tímto novým módním žánrem je *předmluva*. Bylo by přirozeně škoda zredukovat čtenářskou pozornost výhradně na předmluvy romantických literárních a dramatických děl – ostatně (ani) naše kniha se bez předmluvy (ne)obejde. V mnoha ohledech ale musíme dát Gautierovi za pravdu: nejedna předmluva romantického autora je nesrovnatelně podnětnější než dílo, jež za ní následuje. Dějiny francouzského romantického divadla a dramatu navíc svým způsobem stojí a padají na věhlasné Hugově *Předmluvě ke Crom-*

wellovi (1827), přičemž ona hra pětadvacetiletého autora, která ji doprovází, není v žádném případě vrcholným dílem romantického dramatu. Zpravidla se nehrává a sám Hugo ji v *Předmluvě* samé označuje za „nehratelnou“. Nezdá se ale, že by bylo hru inspirovanou anglickou historií nezbytně kategoricky vyhánět ze scény jako (v 18. století) německého Hanswursta; navzdory své nadměrné délce³ a jisté dramaturgické neobratnosti by se na scéně, pravda že po jistých úpravách a (razantních) škrtech, rozhodně objevit mohla. Není třeba zabíhat do přílišných detailů, abychom zjistili, že u *Cromwella* skutečně máme co do činění spíše s ne zcela zdařilou akademickou aplikací Hugových romantických tezí než s vybroušeným klenotem romantického dramatu. Hugo, jako nezpochybnitelná autorita z okruhu nastupující mladé tvůrčí generace, si ovšem byl této skutečnosti vědom – stejně jako dobře chápal, že jeho předmluva bude vnímána jako jasná proklamace toho, co nedokázal říci svým dramatem. Rovněž není třeba se nijak hluboce zamýšlet nad skutečností, že stěžejní programové dílo romantického dramatu a divadla doprovázející hru inspirovanou anglickou historií figurovalo v původním vydání jako doslov, nikoli jako předmluva: ironických ambivalencí, sémanticky spřízněných protikladů a jen zdánlivě nelogických propojování motivů a témat na první pohled nesouzvukných nabízí romantická tvorba a její původci nemálo.

Romantismus lze navíc chápat a nazírat z mnoha různých úhlů pohledu: jako estetickou kategorii, historickou epochu, způsob vidění světa, výraz (uměleckého) modernismu, hnutí prosazující společné myšlenky, ale též jako životní styl a přístup k životu. Romantismus je bezesporu módním trendem *sui generis* a jako takový jej budeme (částečně) vnímat i v této knize: Gérarda de Nerval, jemuž se v ní budeme věnovat především, si přitom dovolíme označit za toho, kdo módním trendům nepodléhá, ale kdo je zcela přirozeně utváří, kdo jimi žije a kdo je ostatním (vědomě či mnohdy jen nezáměrně) diktuje. A to navzdory tomu, že mu mnohdy scházejí marketingové, obchodní a sociální dovednosti, jež by mu umožnily jeho víze prosadit mezi širší veřejností.

ROMANTISMUS NEMOCNÝ SVOU DOBOU

Jak se ještě mnohokrát ukáže, je zcela v řádu logiky věcí, že z bujení romantismu se o jednu až dvě generace později zrodí modernistické nadšení zhmotněné v baudelairovských *souvztažnostech* (correspondances), které se budou snažit takřka přímo navazovat na hugovskou *harmonii protikladů* či *odhalová-*

3 *Cromwell* se svou délkou (6920 veršů) přibližně rovná takřka dvěma antickým trilogiím. Nicméně dlouhý, ba možná až zdlouhavý se při četbě může zdát též Mussetův *Lorenzaccio* (1833), jenž přitom zcela jistě patří naopak k tomu nejlepšímu, co francouzské romantické drama (s historickou tematikou) nabízí. Nikoli náhodou byl ovšem *Lorenzaccio* autorem také z jistých důvodů koncipován jako drama určené ke čtení.